

МИРОСЛАВ ПРОКОПИЈЕВИЋ*

Институт за европске студије
Београд

УДК 339.9:338.2(4)

Оригиналан научни рад

Примљен: 15.06.2017

Одобрен: 21.07.2017

Страна: 37-55

ШТА ЈЕ КЉУЧНИ ЕКОНОМСКИ ПРОБЛЕМ ЕУ?

Сажетак: У раду се анализирају три могућа кандидата за главни економски проблем ЕУ – (I) економска стагнација, (II) модел државе и привреде, (III) дужничка криза. Тврди се да су основне економске невоље у ЕУ изазване моделом државе и привреде (II). Држава је најскупља у свету, са огромном регулацијом и прерасподелом, што дестимулише улагања и радни напор, те чини производе из ЕУ скупљим у односу на ривалске. Напуштањем тог погрешног модела (II), привреда ће изаћи из стагнација и опоравити се (I), а то ће олакшати сервис дуга (III). То је једини начин да се реше сва три проблема. Обрнуто, побољшање у вези (I) или (III) није у стању да реши питање погрешног модела (II).

Кључне речи: еврозона, економска стагнација, европски модел државе и привреде, економска криза

Последњих година често се говори и пише о нараслим економским проблемима земаља Европске уније (ЕУ), као и о томе шта би требало урадити да се стање поправи. Основни економски показатељи, као што су улагања, продуктивност, конкурентност, незапосленост, стопа раста, јавни дуг, дефицит буџета и текућег рачуна, итд. за огромну већину чланица Уније нису добри или бар нису задовољавајући. У оваквој ситуацији се претпоставља да прво треба пронаћи узроке или разлоге за такво стање да би се могло размишљати о томе како ствари да се поправе.

Покушаја успостављања дијагнозе је много. Тако се каже да је узрок кризе стагантна привреда, скупа држава, обимна регулација, прерано увођење заједничке валуте, политички карактер пројекта монетарне уније, криза дугова, неравнотежа и “нагли застој” капиталних токова, непостојање заједничке фискалне политике која би осигурала равнотежу постојећој заједничкој монетарној политици, итд. Ниједна од тих дијагноза није без одређене тежине. Чини се, ипак, да се економски проблеми Уније најбоље виде ако се сведу на три основна – стагантан развој, скупа држава, криза дугова – од којих ће овде највише речи бити о два последње наведена.

* mprokop@sezampro.rs

Као први проблем се обично наводи стагнантан привредни развој, посебно старих чланица (ЕУ 15). Европа у целини, у којој бројем доминирају земље-чланице Уније, последњих деценија је привредно најспорије растући регион у свету, што се види из Табеле 1. У периоду 1991-2000. просечна стопа раста земаља Европе била је само 1%, у наредној декади 2,2%, а у читавом посматраном периоду 2,7% - у сва три случаја ниже од свих других региона света.

Табела 1: *Стопе раста БДП по регионима света, у %.*

Регион	1961-70.	1971-80.	1981-90.	1991-00.	2001-10.	1961-2015.
Азија/Пацифик	7,9	4,9	5,1	4,8	6,1	5,7
Америке	4,7	4,2	2,7	3,3	2,1	3,3
Европа	5,3	3,2	2,5	1,0	2,2	2,7
Африка	4,1	4,2	2,4	2,7	5,5	3,8

Извор: World Economics:

http://www.worldeconomics.com/Papers/Global%20Growth%20Monitor_7c66ffca-ff86-4e4c-979d-7c5d7a22ef21.paper

Још лошији показатељи су за саму ЕУ у десетак последњих година. Просечна стопа раста БДП у ЕУ у периоду 2006-2015. била је према Евростату само 0,9% - много нижа него у било ком другом региону света. Током неколико деценија релативни удео ЕУ у производу, трговини и улагањима у свету се практично преполовио. Пошто дугови старих чланица (уз неке изузетке, као што је Немачка) непрестано расту, то значи више порезе и још нижи раст у будућности. Привреда Уније очито губи корак са ривалима у свету и та тенденција ће се наставити, ако се нешто не промени.

Проблем слабог привредног раста у ЕУ је давно уочен и широко анализиран, а често је означаван и као главни привредни проблем Уније. Узет у изолацији, он можда и јесте главни стриктно економски проблем. Али, узето у контексту, слаб раст је само показатељ промена правила игре које су се десиле у чланицама Уније, а које су учиниле да један од лидера раста у свету у периоду 1950-1965, данас постане клуб “нирвана економија”. До тога је дошло због све већег мешања државе у привреду, што је други израз за ограничавање и подривање економских слобода.

До пада није дошло случајно већ захваљујући томе што се у Европи и ЕУ као провлађујући развио један модел уређења (друштва, привреде, државе), који се различито назива: социјална држава благостања, социјална тржишна привреда, “трећи пут”, европски модел капитализма, “капитализам са људским ликом” и сл. Основа овог модела је врло скупа држава, која има врло обимну регулацију и снажне механизме прерасподела. Као проблем број два и као кључни разлог економских проблема ЕУ може да се означи овај модел привреде и државе, који је узрок економске стагнације и о коме ће на крају рада бити речи. Дакле, ако би се тражио главни економски проблем Уније онда би он био овде, а економска стагнација би била његова последица. У сажетку, Унија као регион има најмањи економски раст, највећи јавни дуг (уз изузетак Јапана) и највишу државну потрошњу у свету.

Коначно, тек као трећи проблем по важности значићу оно што неки аутори стављају на прво место, а то је криза дугова. Она се делом може сматрати проблемом конструкције еврозоне, а делом модела државе. Током успостављања еврозоне доминирао је социјали инжињеринг и потези који често нису били економски већ политички мотивисани.

У каквој су вези ова три проблема? Проблем стагнантне привреде је проузрокован моделом привреде и државе, а појачан је кризом еврозоне. Европски модел „капитализма са људским лицем“ не тежи да систем цена и тржишне силе замени системом планирања и команди, као што је то чинио комунизам, већ задржава систем цена као механизам економске координације, али га путем две породице оруђа снажно ограничава. Једну групу ограничења чини регулација у ширем смислу, а другу порези. И регулација и порези снажно поскупљују и мењају тржишне исходе. Последица су мања улагања и радни напор, мањи и скупљи производ, итд. Пошто ЕУ демографски стагнира, раст се не може остварити на унутрашњем, већ само на спољашњем тржишту. А то није могуће са производима који су скупљи од ривалских, те је то првенствени узрок привредне стагнације у Унији. Ако би решила питање модела (и), Унија би могла значајније економски да расте, чиме би био решен и проблем (I). А решавањем проблема раста (I) било би олакшано ако не и решено питање сервисирања дугова (III). Обрнуто не важи. Рецимо, ако би се решио проблем дугова (III), онда би то нешто подстакло раст (I), зато што мањи дугови значе ниже порезе у будућности, али би нерешено остало питање модела (II). Услед тога би немогуће било постићи неки значајнији дугорочни раст. Питање раста (I) не може се никако решити у изолацији од питања модела (II). Све то указује да се централни привредни, друштвени па и политички проблем Уније састоји у лошем моделу, а не у нечем другом. Отуда је модел узрок економске стагнације, а делом и кризе дугова. Обрнуто се не може показати – да дугови (III) или раст (I) узрокују прихватање погрешног модела (II).

Парадоксално је да ЕУ и еврозона вероватно неће пропасти ни због ниских стопа раста, ни због погрешног модела државе, дакле ни због једног од два кључна економска проблема. Деловање тих фактора је развучено на дуг временски период који је потребан да већина бирача и политичара осети последице постојећих решења, схвати проблем и одлучи да потражи алтернативе. Али би зато до распада евро-интеграција могло доћи услед неравнотежа које настају с кризом еврозоне. Последице кризе еврозоне се виде краткорочније, а спорови о њима хране међунационалне поделе и неповерење у ЕУ. Зато се у овом раду најпре и углавном говори о проблему број три.

Интеграције нису створиле, али су обелоданиле неке проблеме

Многи економисти су тврдили да је тешко успоставити и одржати економску или монетарну асоцијацију земаља које су међусобно тако различите када су у питању како економски (привреда, порези, новац), тако и неконом-

ски¹ елементи (историја, култура, преовлађујуће навике). Од свих тих разлика у овом раду ћу узети само две – царинску заштиту и инфлацију. Видеће се како те разлике делују у условима пре и током интеграција, па тиме и зашто за земље које имају различиту потребу за протекционизмом и инфлацијом нема јединственог а доброг решења у погледу јединствене валуте.²

Док су биле самосталне државе данашње чланице ЕУ поседовале су сопствене механизме економског прилагођавања на привредно окружење. Ти механизми су били искључиво у њиховој власти, па су их користиле у складу са потребама. Рецимо, ако би се трговински биланс погоршавао, земље су могле да бирају да ли ће на то одговорити структурним реформама, тј. побољшањем услова пословања, или ће девалвирати валуту, повећавати царине, подизати ванцаринске баријере, додатно штедети. Неке су више нагињале реформама и унапређењу продуктивности и конкурентности, друге су се ослањале на линију мањег отпора (баријере, девалвација, штедња).

Развој економских интеграција је постепено узимао инструменте прилагођавања из руку националних влада, услед чега се неравнотеже нису могле лечити на уобичајени начин. Када је 1960-их створена царинска унија, националне владе су изгубиле једно средство прилагођавања. Из Табеле 2 види се да су 1949. земље са запада и севера Европе (Данска, Бенелукс, УК) имале много ниже царинске стопе од земаља са југа Европе (Француска, Италија, Португалија, Грчка).³ Касније, када је направљена царинска унија, просечна царинска стопа ЕЗ (ЕУ) пала је на испод 10%, док је 1990. износила 7,6%, а 2014. само 2,1%. Губитак царинске заштите сопствене привреде није био тако велики у 1960-им, јер су по страни од контроле Брисела остале ванцаринске баријере (квоте, континенти, преференцијални аранжмани, изједначајућа давања, антидампинг, технички и други стандарди...). Ванцаринске баријере као замена за царине су просто процветале после стварања царинске уније и претиле су да пониште њене ефекте. Из те ситуације била су два излаза. Први, одустајање од царинске уније и интеграција, што би значило повратак решењима националних држава у овој области. Други, успостављање контроле над употребом ванцаринских баријера и наставак интеграција. Одабран је овај други излаз, који је подразумевао укидање ванцаринских баријера, што је еквивалентно настанку заједничког тржишта, тј. слободном кретању роба, услуга, капитала и радне снаге. Наравно, баријере нису сасвим нестале, посебно не у неким областима као што су услуге или јавне набавке, али је њихов број значајно ограничен.

¹ Нека новија истраживања (ур. Alesina et al, 2017) показују да је диверсификација неких културних и идентитетских својстава код грађана већа сада у Унији него пре неколико деценија, док је у неким погледима смањена.

² Сасвим је притом свеједно да ли се то решење тражи у ЕУ каква данас постоји или у ЕУ која би личила на неку федерацију, рецимо, Сједињене Европске Државе. Другим речима, неоснована је нада оних који кажу да проблема у економском функционисању ЕУ не би било или бар да би они били мањи, ако би као пандан монетарној постојала и фискална унија, о чему сам говорио на другом месту (Прокопијевић 2017).

³ Аустрија и Немачка су такође имале високе царине 1949, али оне су посебан случај због ратних разарања.

Табела 2: *Ниво царина 1949. у неким европским земљама, непондерисани просек у %*

земља	царина	земља	царина
Данска	2	Италија	23
Шведска	7	Немачка	27
Бенелукс	9	Аустрија	27
Норвешка	9	Португалија	30
УК	16	Грчка	42
Француска	22		

Извор: *Bown & Irwin 2016, s. 22.*

Укидање царина (царинска унија) и ванцаринских баријера (заједничко тржиште) били су значајан, али не и фаталан ударац онима који су у земљама-чланицама користили линију мањег отпора у прилагођавању на окружење, манипулацијом курса, царина и ванцаринских баријера. Било је још инструментна државног утицаја на привреду, као што су државно власништво, порези, државна помоћ или монетарна политика. Но временом и они су почели да прелазе у руке Брисела. Политика конкуренције ограничила је државну помоћ, која је у земљама ЕЗ (ЕУ) са 3-5% од БДП током 1960-их, пала у просеку на око 0,7% 2016. (На пољопривреду још додатно долази око 0,4% БДП.) Низ грана где је цветало државно власништво подвргнуто је приватизацији, која подразумева конкуренцију. Тако се држава повукла из банкарства, осигурања, индустрије нафте и гаса, електричне енергије, комуналних услуга, ваздушног и воденог транспорта, итд. И тамо где је остала пословни актер, држава као власник и управљач је добила конкуренцију приватног сектора. Приватизација и конкуренција у поменутих пословима где је јавни сектор некада уживао монопол појачали су притисак на политичаре као изабране менаџере, али нису имали фатално деловање на стварање кризних ситуација, исто као и неки порези који су хармонизовани (јединствена царина према трећим земљама, доња стопа ПДВ од 15%, неке акцизе). Сва поменута ограничења у коришћењу инструментна привредног прилагођавања националне власти чланица ЕУ некако су преживеле. Фатална конструкциона тешкоћа било је преузимање монетарне политике од стране ЕЦБ, тј. централних власти ЕУ. Значајно је уочити да преузимањем монетарне политике ЕЦБ није преузела и контролу над кретањем инфлације.

Толеранција на инфлацију је у Европи различита. Генерално, земље са севера теже нижој инфлацији, док земље са југа имају вишу инфлацију, мада постоје и неки изузеци. Шведска је на северу, а често је имала високу инфлацију, док су Грчка, Португал и Шпанија на југу и до краја 1960-их су имале ниску инфлацију. Од пада диктатура у тим земљама то ће се из основа променити и стопе инфлације постаће високе. Зато може да се каже како су на северу и југу постојале различите преовлађујуће регионалне праксе.

Ако се оставе по страни изузеци, рецимо Шведска и УК, земље са југа Европе (Грчка, Италија, Португал и Шпанија) имају осетно вишу стопу инфлације од земаља западне и северне Европе, али тек у 1980-им и 1990-им. Док су три од четири ове земље биле диктатуре, стопа инфлације била је врло нис-

ка. Пошто су постале демократије (под влашћу партија левог центра) инфлација је нагло скочила, јер су интересне групе тражиле ренте за њихове заслуге у демократизацији. Влада такве захтеве није могла да одбије, а пошто за њихово испуњење није било довољно новца у помоћ је позивана “штампарска преса”. Фактор инфлације био је и улазак Грчке у ЕЗ 1981, а Португала и Шпаније 1986, као и њихов каснији улазак у еврозону, што је довело до даљег пада каматних стопа и веће тражње за новцем. То је довело до развоја који је супротан очекивању твораца еврозоне да њене чланице морају контролисати инфлацију и да она мора бити на релативно ниском нивоу.

Табела 3: Стопа инфлације (у %) у неким европским земљама

земља	1960	1970	1980	1990	просек
Немачка	0,57	4,05	5,54	2,74	3,22
Белгија	-0,17	3,11	7,55	3,49	3,49
Аустрија	0,78	4,63	6,65	3,47	3,86
Луксембург	0,68	4,33	6,99	3,76	3,97
Холандија	-	5,07	6,65	2,64	4,78
Финска	2,80	3,11	13,76	5,04	6,18
Шпанија	0,60	6,78	15,21	6,55	7,28
УК	1,81	7,89	15,12	7,61	8,11
Португал	1,25	4,57	12,66	13,99	8,12
Италија	1,39	5,36	19,55	6,61	8,23
Шведска	3,84	8,12	14,13	10,90	9,25
Грчка	3,92	4,84	26,29	22,88	14,48

Извор: *Worldwide inflation data*.

Напомена: *Просек се односи на четири наведене године.*

Зато је правилима еврозоне и прописано да стопа инфлације у њеним чланицама не сме бити већа од просека стопе инфлације три земље ЕУ са најнижом инфлацијом, плус 1,5 процентних поена. Проблем није ако је инфлација у некој земљи виша једну или две године од дозвољене, али проблем јесте ако је она виша сваке или скоро сваке године. Раст инфлације подиже општи ниво цена, што изискују више наднице, а сваки осетнији раст надница обара конкурентност. Посебно је за неку земљу штетно ако је стопа инфлације много виша од стопе депресијације валуте, јер је тада умањен ефекат подстицаја извоза услед девалвације, као и ефекат дестимулације увоза.

Из Табеле 4 види се кретање инфлације у земљама данашње еврозоне 1999-2010. Наравно, нису све земље од почетка тог периода биле чланице еврозоне. У односу на кумулативни раст инфлације у том периоду у Немачкој од 18,3 процентних поена (пп) и Аустрији од 21,2пп, инфлација је била много виша у земљама јужне (Грчка 39,0пп, Шпанија 34,0пп, Португал 29,6пп, Италија 26,6пп) и источне Европе (Словачка 61,7пп, Летонија 59,1пп, Словенија 57,8пп, Естонија 49,3пп), него у њеном остатку. Грчка је тако имала стопу инфлације која је 2,13 пута виша од немачке, Шпанија 1,86 пута, Португал 1,62 пута, а Италија 1,45 пута. Пошто су то земље чије су привреде и раније биле мање конкурентне од конкурентнијих попут немачке или холандске, то је овај раст инфлације само додатно погоршао стање.

Табела 4: Потрошачке цене, 1999–2010, у %.

Земље	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	Кум.
Бел.	1,1	2,7	2,4	1,6	1,5	1,9	2,5	2,3	1,8	4,5	0,0	2,3	24,6
Нем.	0,6	1,4	1,9	1,4	1,0	1,8	1,9	1,8	2,3	2,8	0,2	1,2	18,3
Ест.	3,1	3,9	5,6	3,6	1,4	3,0	4,1	4,4	6,7	10,6	0,2	2,7	49,3
Грч.	2,1	2,9	3,7	3,9	3,4	3,0	3,5	3,3	3,0	4,2	1,3	4,7	39,0
Шпа.	2,2	3,5	2,8	3,6	3,1	3,1	3,4	3,6	2,8	4,1	-0,2	2,0	34,0
Фра.	0,6	1,8	1,8	1,9	2,2	2,3	1,9	1,9	1,6	3,2	0,1	1,7	21,0
Ирс.	2,5	5,3	4,0	4,7	4,0	2,3	2,2	2,7	2,9	3,1	-1,7	-1,6	30,4
Ита.	1,7	2,6	2,3	2,6	2,8	2,3	2,2	2,2	2,0	3,5	0,8	1,6	26,6
Кип.	1,1	4,9	2,0	2,8	4,0	1,9	2,0	2,2	2,2	4,4	0,2	2,6	30,3
Лет.	2,1	2,6	2,5	2,0	2,9	6,2	6,9	6,6	10,1	15,3	3,3	-1,2	59,1
Лит.	1,5	1,1	1,6	0,3	-1,1	1,2	2,7	3,8	5,8	11,1	4,2	1,2	33,4
Лукс.	1,0	3,8	2,4	2,1	2,5	3,2	3,8	3,0	2,7	4,1	0,0	2,8	31,4
Мал.	2,3	3,0	2,5	2,6	1,9	2,7	2,5	2,6	0,7	4,7	1,8	2,0	29,3
Хол.	2,0	2,3	5,1	3,9	2,2	1,4	1,5	1,7	1,6	2,2	1,0	0,9	25,8
Аус.	0,5	2,0	2,3	1,7	1,3	2,0	2,1	1,7	2,2	3,2	0,4	1,7	21,1
Пор.	2,2	2,8	4,4	3,7	3,3	2,5	2,1	3,0	2,4	2,7	-0,9	1,4	29,6
Сло.	6,1	8,9	8,6	7,5	5,7	3,7	2,5	2,5	3,8	5,5	0,9	2,1	57,8
Слч.	10,4	12,2	7,2	3,5	8,4	7,5	2,8	4,3	1,9	3,9	0,9	0,7	61,7
Фин.	1,3	2,9	2,7	2,0	1,3	0,1	0,8	1,3	1,6	3,9	1,6	1,7	21,2
Евро	1,2	1,9	2,2	2,1	2,0	2,0	2,2	2,2	2,1	3,3	0,3	1,6	23,1

Извор: Eurostat, 2011. Structural indicators. Inflation rate.

Напомене: Процент промене у односу на претходне године;

'Кум.' значи кумулативно; 'Евро' означава еврозону.

Раст инфлације је по правилу био резултат трке зарада и цена, услед периодичног притиска синдиката и других интересних група за вишим надницама, како би оне колико-толико пратиле трошкове живота. Одмах после добијеног повећања надница инфлација би убрзано почињала да их топи, а после неког времена све би се понављало – ново повећање и нови талас инфлације. На другом месту је било речи о томе колико је цена рада порасла у појединим земљама еврозоне у првих десетак година њеног постојања.⁴ Пошто је конкурентност земаља са “југа” била скромна и пре него што су цене и надница рада овако порасле, после раста општег нивоа цена уследило је даље погоршање

⁴ Прокопијевић 2010.

конкурентности. То је имало лоше последице за трговински биланс и текући рачун земаља са вишим растом цена.

Да је стављање у исти аранжман (царинска унија и заједничко тржиште) земаља са различитим инфлаторним навикама лош потез није се толико видело док су постојале националне валуте. Кључне проблеме створиће нешто што је тек долазило – европска монетарна унија. Она се уводи од почетка 1990-их, када је лансиран ERM (енг. Exchange Rate Mechanism). Еврозона настаје 1999, а евро улази у оптицај почетком 2002. Готово сви водећи монетарни економисти тог времена, као што су Милтон Фридмен (Milton Friedman), Ален Мелцер (Allan H. Meltzer) или Мартин Фелдштајн (Martin Feldstein) – уз изузетак Роберта Мандела (Robert Mundell) – сматрали су да је јединствена валута лоше решење за земље ЕУ. Говорило се о томе да привреде у разним фазама пословног циклуса требају различите монетарне политике, да еврозона није оптимално валутно подручје (јер нема довољне покретљивости радне снаге преко националних граница), да су инфлаторне навике различите, да се нису стекли услови за увођење јединствене валуте, да није нужно, па ни добро да на јединственом тржишту буде само једна валута, итд.

Европски естблишмент је без обзира на све резерве и противразлоге увео јединствену валуту: она је као “златни стандард”, само без злата. Она је чврст, ригидан рам који изискује слично кретање и привреде сличних перформанси за оне земље које се “у раму” налазе. Тај проблем великих привредних разлика међу земљама је имао и “златни стандард” и на њему је и пропадао, јер су и динамика привреде, ниво развоја и фискални системи били различити у разним земљама. Пошто је ЕЦБ преузела контролу над валутом, националне власти су изгубиле контролу над инструментима монетарне политике – каматне стопе, курс, количина новца у оптицају. Околност да националне власти више не могу штампати новац и доносити друге одлуке монетарне природе требало је да доведе до промене понашања и привреде и државе. Конкурентност привреде се више није могла чувати девалвацијом националне валуте, него резом пословних трошкова и растом продуктивности. Што се државе тиче, пошто новац није могао да се штампа како би она покрила своје дугове, требало је увести тврдо буџетско ограничење. Испоставило се да су то била само очекивања, а ствари су отишле у другом правцу.

Ни привреда ни држава нису реаговали на очекивани, рационалан начин. Прилив обиља новца (услед пада каматних стопа због уласка у ЕУ и еврозону) земље попут Грчке, Шпаније, Португала или Италије искористиле су за повећана улагања у неке секторе (градња кућа, банкарство, берза), повећање државне потрошње и подизање надница. Раст надница је повећао пословне трошкове, смањио продуктивност, подрио конкурентност и смањио приватна улагања. Пад сектора размењивих добара (индустрија, пољопривреда) довео је до погоршања трговинског биланса и текућег рачуна.⁵ Дефицит текућег рачуна и сервис дугова се покривао увозом капитала.

⁵ Текући рачун упрошћено чини збир у трговини добрима и услугама, као и биланс плата, дознака, профита и камата које су зарађене у иностранству.

Дефицит текућег рачуна земаља “југа” (а и истока) Европе био је једно време јако висок, често и преко 10% БДП (видети Табелу 5). То углавном важи до 2011, а после тога долази до његове нормализације. У 2015. су чак и проблематичне земље Уније дошле до позитивног биланса текућег рачуна. До тога није дошло својевољно, већ услед пада дотока капитала споља, дакле под принудом.⁶ Оно што се није нормализовало, то је потреба дотока капитала споља за сервис дугова. Капитал са “севера” био је приватни без обзира да ли су га на “југу” зајмили у приватном или јавном сектору и његов ток ка југу Европе је постојао док финансијска тржишта нису посумњала да су фирме и државе које су узимале кредите у стању да сервисирају дугове који су се gomилили.

Ни држава није поступила много боље, тј. паметније од привреде. Уместо да уведе тврдо буџетско ограничење, држава је због обиља “јефтиног новца” почела да још више зајми на финансијском тржишту. У недостатку националне “штампарске пресе” зајмови и продаја државне имовине били су једини начин да се пронађу недостајућа средства, како се потрошња државе не би смањивала, јер би то могло да изазове незадовољство интересних група навиклих на обилну помоћ из државних фондова. Пошто је државне имовине било мало, а и то што је било могло се само једном продати, преостали су зајмови. Мало која од влада у земљама ЕУ се усуђивала да скреше државне издатке, препуштајући се тако преовлађујућем финансијском популизму, што је водило даљем брзом расту нивоа задужености тих земаља.

Када су финансијска тржишта посумњала у способност дужника да отплаћује дугове, подигла каматне стопе, неким земљама је запретило банкротство, зато што по тако повећаним стопама више нису могле да се задужују. ЕУ и еврозона су одмах покренули фондове за помоћ посрнулим земљама (Грчка, Ирска, Португал, Кипар, Шпанија). Пошто интервенције фондова нису могле да смире финансијска тржишта, у игру спасавања гурнута је и ЕЦБ. Тако је монетарна установа увучена у фискалну сферу, што је изричито и против и монетарне теорије и монетарне праксе у пристојно уређеним земљама. ЕЦБ је различитим акцијама (емисија новца, пад каматних стопа, куповина обвезница земаља чланица еврозоне, одржавање ликвидности банака у посрнулим земљама...) успела да умири, тј. анестезира финансијска тржишта. То је постигнуто привремено и по енормној цени због дестимулације штедње, стимулација бизниса који је одржив само уз јефтин капитал, подстицање нових државних зајмова.

Није дестимулисана само банкарска, већ и свака друга штедња, преко сламарице, инвестиционих, пензионих фондова или акција. Штедња је основа кредитне активности, а ова економског развоја. Подривање штедње данас, подрива стандард штедиша и привредни развој сутра.

Ниске референтне каматне стопе појефтињују кредите, тако да настаје пословна активност која би била неодржива уз нормалне каматне стопе. После

⁶ То је оно што се у теорији назива „sudden stop“ или „нагло заустављање“. Ур. Copelovitch 2016, 10. Baldwin, Giavazzi, Eds, 2015. то називају усаглашеним, консензусним гледиштем када је у питању криза еврозоне.

раста каматних стопа један део бизниса ће просто пропасти, што ће повећати незапосленост, социјалне и буџетске проблеме, а смањити БДП и животни стандард. Другим речима, и привреда и друштво проћи ће кроз кризу.

Коначно, јефтин новац доприноси још већем задуживању држава, од којих су многе већ врло задужене. То ће погоршати дужничку кризу, а још више ће је погоршати нормализација каматних стопа, која ће донети и много скупљи сервис дуга. Неће банкротирати само Грчка (која је то јесте учинила стварно, али јој се не допушта да то учини и формално, јер би изазвало „системску заразу”), већ и неке друге земље.

Речју, ова монетарна политика јесте претворила акутну у хроничну кризу, тј. купила је додатно време, али је цена енормна и то ће се тек видети. Вратимо се основном току расправе.

Табела 5: Биланс текућег рачуна земаља еврозоне, годишњи подаци у % од БДП

Земља	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Бел.	1,9	2,0	-1,0	-1,1	1,8	-1,1	-0,1	-0,2	-0,2	0,4
Нем.	5,7	6,7	5,6	5,7	5,6	6,1	6,8	6,4	7,1	8,3
Ест.	-15,0	-15,0	-8,7	2,5	1,8	1,4	-2,5	-0,1	1,1	2,2
Ирс.	-5,3	-6,5	-5,8	-4,2	-0,8	-1,2	-1,6	3,2	3,7	10,2
Грч.	-11,5	-15,3	-15,1	-12,4	-11,4	-10,0	-3,8	-2,0	-2,1	0,1
Шпа.	-9,0	-9,6	-9,3	-4,3	-3,9	-3,2	-0,2	1,5	1,0	1,4
Фра.	0,0	-0,3	-1,0	-0,8	-0,8	-1,0	-1,2	-0,8	-0,9	-0,2
Ита.	-1,5	-1,4	-2,9	-1,1	-3,5	-3,1	-0,4	0,9	1,9	1,6
Кип.	-8,2	-11,8	-15,7	-7,8	-10,2	-4,0	-5,6	-4,4	-4,5	-2,9
Лет.	-20,7	-20,7	-12,3	8,1	2,3	-2,8	-3,2	-2,3	-1,9	-0,8
Лит.	-10,6	-15,1	-13,3	2,1	-0,3	-3,9	-1,2	1,5	3,6	-2,3
Лукс.	10,0	9,8	7,7	7,4	6,8	6,2	6,0	5,8	5,4	5,2
Хол.	9,2	7,0	4,1	5,8	7,4	9,1	10,9	11,1	10,7	8,7
Аус.	3,3	3,8	4,5	2,6	2,9	1,6	1,5	2,0	2,0	1,8
Пор.	-10,7	-9,7	-12,1	-10,4	-10,1	-6,0	-2,0	1,4	0,6	0,4
Сло.	-1,8	-4,1	-5,3	-0,6	-0,1	0,2	2,6	5,6	7,0	5,2
Слч.	-9,5	-5,9	-6,5	-3,5	-4,7	-5,0	0,9	2,0	0,1	0,2
Фин.	3,8	3,8	2,2	1,9	1,2	-1,8	-1,9	-1,7	-0,9	-0,4

Извор: Eurostat. *Current account 2008-2014; EC 2015, forecast.*
http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/eip/pdf/ip011_en.pdf
 (accessed november 26, 2015).

Операције фондова помоћи и ЕЦБ имале су пре свега једну кључну функцију – да надоместе приватне токове капитала ка јужним земљама, који су пресушили услед сумње приватних кредитора да ће новац бити враћен. Тако је путем акција спасилачких фондова и ЕЦБ финансирање дугова јужних држава постепено преношено и на крају пренето са приватног на јавни сектор.

Тиме је решен један проблем, приватни кредитори су одахнули, јер су се решили потраживања од којих би многа била ненаплатива, али је настало неколико других.

Прво, проблем недостајућег капитала на “југу” није трајно, систематски решен. Смањивањем увоза и штедњом потреба за покривањем дефицита на

“југу” нешто је смањена, али није нестала. При том и на “југу” расте отпор штедњи и нема никаквог расположења за реформе. Одржавање тока јавног капитала ка “југу” постаје проблематичније и теже него раније, а биће још теже када капитал на финансијском тржишту осетније поскупи.

Друго, Европљани кроз ЕУ интеграције нису изгубили ништа од националних идентитета, штавише, ови су можда данас још израженији него раније. Тиме расте потенцијал спорова и сукоба, као што смо видели на линији Немачка-Грчка од 2010. наовамо. Криза дугова још је појачала националистичка осећања широм Европе. Томе су допринеле расправе о томе које је за кризу одговоран, поларизација на земље у проблемима и земље које их помажу, раст дистанце Север-Југ у Унији, поларизација према радним навикама и карактерима (једни раде, други троше), итд. На континенту чија је главна идеологија национализам, посебно су опасни механизми који га додатно подстичу.

Треће, у земљама које осигуравају највећу помоћ расте отпор даљем давању помоћи. То прети не само да заустави механизме давања помоћи, него и да у потпуности промени политичку оријентацију бирача, који напуштају етаблиране про-европске странке и окрећу се разним популистичким и протестним странкама сумњивих програма и анти-европских схватања.

Четврто, бираче нико није питао да ли желе да преузму дугове земаља којима се нерационално управљало. Бриселска и национална бирократија важних чланица су просто саме одлучиле да буде тако. То је само продубило и иначе већ дубок јаз између бирача и Брисела.

Пето, због начина решавања кризе дугова (и мигрантске кризе) међу чланицама ЕУ је порасло међусобно неповерење и створена је врло лоша атмосфера у телима Уније. То није добро полазиште за одлуке које ће у предстојећем периоду морати да се донесу.

Иако је емитовано обиље јефтиног новца у Унији и свету, то није навело фирме да више зајме и више улажу, па је привредни опоравак у ЕУ доста анемичан, што значи ниске стопе раста када овог има и често смењивање рецесија и умереног или слабог раста. Другим речима, велика операција помоћи државама и привреди јесте успела да једну акутну претвори у хроничну кризу, али није решила питања 1) наставка тока капитала ка “југу”, 2) економског успона еврозоне и ЕУ, 3) презадужених држава. На сва три поља сада су проблеми већи него раније.

Ад 1) Приватни капитал за сада не тежи да се поново врати на пут ка “југу”, а и ако га буде, биће веома скуп, тако да бар неке земље “југа” и њихова привреда не могу до њега самостално⁷ доћи. Капитал у јавном власништву је привремено надокнадио недостатак приватних токова ка “југу”, али ни та акција не може трајати вечно.

⁷ Крајем маја 2017, десетогодишње дужничке хартије неких земаља имале су следеће приносе: Грчка 5,3%, Португал 3,2%, Италија 2,1%, Шпанија 1,7%, Немачка 0,3%. У свим случајевима сем Немачке, те стопе су биле изнад просечних вишегодишњих стопа раста тих земаља. Таква констелација сервис дуга чини дугорочно неодрживим. Треба очекивати да принос на хартије проблематичних земаља наредних година порасте за неколико процентних поена.

Ад 2) Дугорочне шансе за опоравак привреде су слабије због веће задужености државе (што значи више порезе или веће задуживање у будућности). И државе су данас много задуженије него пре десетак година – видети Табелу 6. Рецимо, дуг Шпаније је за само десетак година порастао два ипо пута. Фигуративно речено, фитиљ из бомбе је привремено извучен, али се експлозивно пуњење енормно повећало. То значи, оно што нам је приштеђено претварањем акутне у хроничну кризу платићемо последицама кризе која ће бити свакако теже, него што би биле последица кризе док је она била у почетној фази, тј. пре него што је било дошло до интервенција државе, нетржишних фондова и централне банке (ЕЦБ).

Табела 6: Јавни дуг неких земаља 2008. и 2016.

земаља	2008	2016	повећање
Грчка	109,4	179,0	1,64
Италија	102,4	132,6	1,27
Португал	71,7	130,4	1,63
Белгија	92,5	105,9	1,82
Шпанија	39,5	99,4	2,52
Француска	68,0	96,0	1,41
Еврозона	68,6	89,2	1,30
Аустрија	68,8	84,6	1,23
ЕУ28	60,7	83,5	1,37
Ирска	42,4	75,4	1,78
Немачка	65,1	68,3	1,05

Извор: EUROSTAT, 2017.

Ад 3) Дугови неких земаља еврозоне, посебно оних са “југа” много су већи данас него што су били пре избијања кризе 2009. Неке земље ни данас не могу самостално да их сервисирају, а број проблематичних земаља ће се повећати када осетније порасту каматне стопе на финансијским тржиштима. Не види се ни како ће се стати на пут фискалној недисциплини у еврозони, тј. расту дефицита преко 3% и јавног дуга преко 60%, пошто се број прекршилаца правила буџетског дефицита од увођења еврозоне мери десетинама, а никада ни једна земља није била (финансијски) кажњена за прекршаје. Лоша фискална дисциплина из прошлости постаће још лошија у будућности, а то је већ само по себи довољно да подрије основе еврозоне.

Све у свему, конструктивна решења ЕУ и еврозоне везала су руке политичарима на националном нивоу, јер су им одузела или битно ограничила скоро све инструменте прилагођавања који су раније коришћени, а од свих њих владама највише недостају монетарне (курс) и протекционистичке мере (царине, ванцаринске баријере, државна помоћ...). У таквој ситуацији националним владама остаје само једно решење, а то су штедња и структурне реформе, којима би се поправило пословно окружење, привукло више улагања, унапредили продуктивност и конкурентност. Али како се сада окренути тако тегобном путу, ако су ЕУ и еврозона до скоро нудили толико јефтиног новца, а државе толико ренти и погодности.

Модел као препрека

Као лек за горе описани проблем – и тиме се враћам на централни економски проблем ЕУ (и) – било би потребно развити модел јефтине, а ефикасне државе, са што мање регулације и са што нижим порезима (тиме и што мањим прерасподелама), што би личило на оно што је постојало у другој половини XIX века, и до Првог светског рата у Европи и Северној Америци. Али, управо је то проблем, пошто су европске земље у односу на тај, развиле модел супротних својстава друштва, привреде и државе са обиљем регулације и високим порезима.⁸ До те промене је дошло услед замене либералног државним капитализмом. То је био израз тежње да се нађе модел у коме држава често интервенише у привреди како би наводно предупредила кризе са једне стране, а са друге стране развила модел “капитализма са људским ликом”, који би наводно био супериорнији од модела либералног капитализма, који се обично везивао за англо-амерички свет у ранијим временима. Економска ефикасност државног капитализма била је мања од либералног капитализма, али се “капитализам са људским ликом” рачуна као наводно супериорнији у односу на либерални модел услед развијене социјалне димензије. Ни ту тезу не треба узимати здраво за готово, пошто је друга страна социјалне димензије процват културе зависности од државе. Било како било, у Европи се развио и усталио модел велике државе. Обилна понуда јефтиног новца до које је дошло стварањем еврозоне такође није радила у правцу штедње и мање државне потрошње, већ сасвим обрнуто.

Неки аутори су тај модел “капитализма са људским лицем” назвали и “меки социјализам”, у аналогији са “тврдим социјализмом”, како је називан комунизам. Поента метафоре “меки” није дословно поређење са комунизмом, кога су карактерисали беда у материјалном и неслобода у грађанском и политичком смислу. “Меки” социјализам је само делимично ограничио неке економске, грађанске и политичке слободе, али би даље кретање тим путем једног дана довело до “тврдог” социјализма. Хајек (2012) је тај развој прилика, где се држава све више меша у друштвена и привредна питања још давно означио као “пут у ропство”. Коришћење метафоре “меки социјализам” има функцију да укаже на опасност таквог развоја догађаја, а не да каже да су земље ЕУ сада области беде и неслободе. То би било фактички нетачно, јер неке земљечланице по нивоу дохотка спадају у најразвијеније у свету, док су и земље ЕУ са најнижим дохотком далеко изнад дохотка некадашњих комунистичких режима. Наравно, и грађанске и политичке⁹ слободе су релативно велике у односу

⁸ Детаљније о томе у Прокопијевић 2015, 2017.

⁹ Фебруара 2017. било је много узбуђења у европској штампи, националним престоницама и Бриселу око могућег номинавања Теда Мелока (Ted Malloch) за америчког амбасадора при ЕУ. Разлог за то је Мелокова критика ЕУ, гледиште да је еврозона направљена лоше и да ће се брзо распасти, итд. Невероватна је нетрпељивост са којом велики део европских званичника говори о Мелоковим критикама, које успут уопште нису неосноване. За познаваоце прилика у ЕУ то није велико изненађење. ЕУ одавно један број интелектуалаца и стручњака посматра на сличан начин на који су комунистички режими третирали дисиденте. ЕУ их истина не убија и не затвара, али

на стање у некадашњим комунистичким режимима, мада нису тако велике као крајем XIX века.

Земље ЕУ главне проблеме имају због високих социјалних издатака и пореза, као и обимне регулације. Раст броја и обима закона, подзаконских аката, статута и регулације у ужем смислу је у земљама данашњег света дословно непрегледан. Укупна папирологија ЕУ, која се зове ацџуис цоммунаутаире, порасла је са 2.000 страна раних 1960-их на 80.000 страна 2005, и на око 300.000 страна 2013. Током предстојећих 18-месечних преговора ЕУ и Британије о изласку, треба да се размотри око 21.000 закона и правила, више од 50 дневно.¹⁰ Ни националне власти не заостају за мађународним у производњи закона и друге регулације. Амерички Конгрес је 2015. донео 115, а немачки парламент чак 249 закона. То су у оба случаја само федерални закони, без подзаконских аката, упутстава за примену, статута, као и без било какве регулације на нивоу федералних јединица, региона, округа, градова и општина. Раст папира и регулације смањује слободу у привреди и друштву, намеће скупа ограничења, спровођење тих прописа много кошта државу (пореске платише), а много кошта и грађане и привреду, којима су потребни све већи ресурси за праћење прописа и испуњавање њихових услова.

Високи порези су израз скупе државе, и они дестимулишу радни напор и улагања, смањују раст продуктивности и поскупљују цену производа у односу на цене ривалских фирми из остатка света. Да су у последњих век и по данашње развијене земље ЕУ имале поретке и политике које имају у последњих неколико деценија, оне би и данас биле неразвијене. Исто тако, ако не напусте садашњи скуп и пререгулисан поредак, оне кроз неколико деценија више неће бити развијене, јер ће их претећи многе земље које су сада неразвијене, а које се данас брзо развијају. Подаци с почетка рада о томе да је ЕУ најспорије растући регион у свету јасно говоре о тенденцији таквог развоја догађаја.

У Табели 7 је приказан ниво укупних државних издатака у распону 1850-1938, подељен на неколико периода. Просеци су засновани на државној потрошњи у шест европских земаља – Данска, Француска, Немачка, Норвешка, Шведска и Уједињено Краљевство. Укупна државна потрошња била је ниска све до 1920-их и износила је око 10% БДП, да би онда услед кризе и припрема за ИИ Светски рат била дуплирана.

се на све начине труди да их интелектуално и политички маргинализује. То се чини тако што се њихов научни рад не финансира, не позивају се на скупове ЕУ и националних влада чланица, речју, искључени су из истраживања, предавања, пројеката и консултантских услуга које финансира Унија, а добрим делом и када су у питању национални извори земаља чланица. Сва подршка је усмерена на оне ауторе који некритички хвале Унију и њене политике. На те лојалне научнике врши се притисак да скептике и критичаре не укључују у пројекте и тимове којима руководе, да се што више супротстављају критикама Уније и њених политика, итд. Наравно, такав секташки и ограничен приступ резултира великим грешкама у дефинисању политика Уније, каснијем откривању грешака, спречавању бирача да дознају о тим грешкама, итд.

¹⁰ Ур. Kafsack, 2017. Преговори о изласку треба да се окончају у року од две године од тренутка покретања поступка.

Табела 7: Просек државних издатака у % од БДП

Период	Државни издаци
1850-1870.	9,9
1871-1890.	10,1
1891-1913.	11,8
1920-1938.	21,6
Укупно до 1938.	16,7

Извор: *Aidt i dr. 2006, s. 258.*

Од 1920-их државна потрошња као део БДП практично непрестано расте. Табела 8 приказује ниво укупне државне потрошње за већину земаља еврозоне 2015. године. У Табели 8 нема неких земаља ЕУ, јер нису чланице еврозоне, као нпр. Данска и Шведска, чија је укупна државна потрошња 2015. редом износила 54,8% и 50,3% од БДП.¹¹ Када се погледа просек државне потрошње за свих 19 земаља еврозоне, он износи 48,5%, што је значајно више од кључних ривала, као што су САД 35,7%, Кина 31,9%, Индија 27,9%, Јапан 37,3%, Аустралија 37,3%. Просек за читав свет је 33,9%.¹²

Од 16 приказаних земаља еврозоне из Табеле 8, чак пет има државну потрошњу преко 50% БДП, девет преко 45% и само три испод 40%. Просек за еврозону као целину (19 земаља) износи чак 48,5%, што је 4,9 пута више од нивоа државне потрошње у периоду 1850-1870. За само 150 година државна потрошња у европским земљама порасла је скоро пет пута.

Табела 8: Укупни државни издаци земаља еврозоне 2015. као % од БДП

земља	издаци	земља	издаци	земља	издаци
Француска	57,0	Словенија	47,8	Естонија	40,3
Грчка	55,4	Словачка	45,6	Летонија	37,1
Белгија	53,9	Холандија	45,1	Литванија	35,1
Аустрија	51,6	Немачка	44,0	Ирска	29,4
Италија	50,4	Шпанија	43,8	Еврозона 19	48,5
Португал	48,4	Луксембург	42,1		

Извор: *Eurostat. State expenditures.*

http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=gov_10a_main&lang=en

Тако енорман раст државне потрошње има многе последице, а једна од њих је да он покупује производе из европских земаља у односу на ривале из света, услед чега опада удео европских земаља у светском производу и светској трговини. На пример, удео Европе у светском производу пао је са 42% у 1960, на 23% у 2015. Удео земаља ЕУ у светском производу и трговини пада, наравно, и из других разлога, као што су демографски трендови у свету и брз економски развој неких ваневропских, посебно азијских земаља. Практично је немогуће утврдити колики је удео сваког од тих фактора у паду европских земаља у међународном производу и трговини.

¹¹ Податак о нивоу државне потрошње за Ирску 2015. је сувише низак, јер се њен вишегодишњи просек креће се око 40%.

¹² Ур. http://www.economywatch.com/economic-statistics/economic-indicators/General_Government_Total_Expenditure_Percentage_GDP/

Земље ЕУ за сада не налазе начин да реформишу и појефтине рад сопствене државе. Одбијање промена има идеолошку компоненту у теорији о “капитализму са људским ликом”, а практичну тешкоћу у друштвеном и политичком отпору на који би промене наишле. Чак и Грчка, која се налази у врло тешким проблемима, ни под претњом прекида стране помоћи од које витално зависи, не жели да прихвати озбиљније реформе. Спремност за реформе је још мања у земљама где је акутна криза привремено ублажена, као и у онима где се још није појавила у манифестном облику. Постоје мишљења да неке шире и дубље реформе за установе ЕУ и за већину њених чланица неће ни бити. Чекаће се да се криза врати и да снажно притисне већину чланица, које ће онда тражити појединачне путеве како да изађу из кризе и оздраве своје привреде. Притисак проблема учиниће промене неизбежним. За разлику од нормалних прилика када је отпор реформама изузетно снажан, у ситуацији када наступи привредни слом друштвени и политички отпор променама скоро нестаје.

Уместо закључка

Економске тешкоће, ако не већ и криза, у земљама ЕУ имају бар три извора. Један је везан за стагнантне привреде, посебно у старим чланицама (ЕУ 15), које би могле постати још стагнантније. Други по редоследу побрајања, а заправо кључни проблем, јесте скупа држава, што је ствар реализације преовлађујуће концепције државе у Европи. Криза еврозоне, изазвана делом конструкционим корацима у интеграцијама, а делом погрешним политикама, чини трећи основни економски проблем ЕУ. Наравно, не може се избећи закључак да су неки кораци у европским интеграцијама хранили погрешан модел друштва, привреде и државе. Било индиректно, тако што је добит од царинске уније, заједничког тржишта и заједничке валуте отишла у државну потрошњу, уместо да доведе до снижавања пореза и државне потрошње, било директно тиме што је услед пада кредитног ризика појединих земаља после уласка у Унију и еврозону дошло до пада цене задуживања.

Јефтинији кредити су довели до повећања државне потрошње и наглог раста улагања у неке привредне секторе, што је једно време додатно повећавало и буџетске приходе земаља. Није нормално што су 2004-2009. Грчка, Италија или Шпанија своје дугове сервисирале једва мало скупље од Немачке или Холандије. То би се грубо могло сажети у тврдњи, да су стварањем еврозоне земље попут Грчке и Шпаније могле да се задужују на нивоу који је близак немачким каматним стопама, док су земље попут Немачке и Холандије преко евра добиле курс за извоз попут грчког или шпанског. Те околности су само подстакле већ постојеће неравнотеже у јавним финансијама и на текућем рачуну, што је убрзало наступање кризе. Финансијска тржишта су проценила да ће у случају тешкоћа у неким земљама друге чланице њима притећи у помоћ, што се и десило, иако у уговорима ЕУ изричито стоји да је забрањена таква помоћ једне чланице или чланица другој. Помоћ је, међутим, сам привремено олакшала, али и дугорочно отежала економске проблеме у Унији.

Интервенције државе, углавном преко ЕЦБ, а нешто и путем спасилачких фондова, нису успеле да реше ниједан проблем, али су успеле да привремено анестезирају тржишне силе и акутну кризу претворе у хроничну. Анестезијом су тржишне силе умртвљене или суспендоване, што значи да су привремено онемогућене да казне менаџере или министре у фирмама, банкама и државама за лоше управљање, али то стање не може трајати вечно. Пре него што се анестезија уклони (а то ће се десити путем раста референтних каматних стопа, повлачењем емитованог новца, заостравањем услова за позајмице ради ликвидности, итд.), потребно је решити проблеме, за шта је монетарном анестезијом купљено време. Међутим, уместо да се купљено време искористи, оно је протраћено у ЕУ и еврозони, тако да су нерешени проблеми остали. Када криза притисне, политичари причају о потребним променама, када ослаби, реформске приче нестају.

Тако су сви нагомилани проблеми још увек око нас. На првом месту, остао је проблем економске стагнације или благог раста у старим чланицама Уније, без обзира на огромну понуду новца на тржишту. Просто, она није “покренула производњу” како су се кејнзијанци и други државни интервенционисти надали. Али, и ово вештачко убризгавање новца неће остати без лоших последица. Пад цене капитала је омогућио да и непрофитабилни послови изгледају профитабилно, што ће довести до њихове ликвидације када цена капитала осетније порасте. То ће повећати незапосленост, смањити ниво привредне активности и изазвати кризу. Дакле, и овај врло ниски европски привредни раст, најнижи у свету, нереалан је, тј. дугорочно неодржив.

Друго, дугови приватног сектора и државе су са приватних банака пренети на јавни сектор (путем фондова помоћи и акција ЕЦБ), тј. на пореске платише широм ЕУ, и тачно се зна колико поједине земље-повериоци морају платити, ако земље-дужници не буду могле да сервисирају свој дуг. Још нема решења ко ће плаћати нагомилане дугове у проблематичним земљама и како ће оне сервисирати те дугове после пораста каматних стопа, јер се не зна ни цена капитала која ће се тада успоставити, па тиме ни могућност сервисирања дугова од стране тих земаља.

Треће, није решено питање фискалне дисциплине, јер је било много прекорачења границе буџетског дефицита од 3% у прошлости, а да ниједна земља није због тога кажњена. Са јавним дугом је још горе, јер је он у огромној већини чланица еврозоне изнад дозвољених 60% од БДП – а што је још горе, он наставља да расте у скоро свим чланицама еврозоне, сем Ирске, Луксембурга и Немачке. Лоша фискална дисциплина из прошлости вероватно ће се наставити и у будућности.

Решења проблема постоје, али нису јефтина. Решење за први проблем су дубље структурне реформе, рез државних издатака и снижавање пореза. Томе на путу стоје многе интересне групе и модел државе који би се морао напустити. Решење за други проблем је да део дугова проблематичних земаља буде плаћен солидарно, а да остатак оне наставе да самостално сервисирају. Међутим, нема политичке воље за такво решење. За трећи проблем још од 1997. постоје правила дефинисана Пактом раста и стабилности, али се не

спроводе. Све су то разлози због којих многи верују да ће еврозона и европске интеграције врло различито изгледати за неколико година у односу на данашње стање.

Неки сматрају да интеграције могу и да нестану. ЕУ, еврозона и већина земаља чланица нагомилали такве проблеме за чије решавање је потребан велики капацитет, а за који се не види да им стоји на располагању. То важи и у персоналном и у институционалном и у политичком смислу. Капацитети су рутински или скромни, а проблем велики. Унија је регион света са најнижим економским растом, највећом државном потрошњом у односу на доходак и са највећим дуговима (уз изузетак Јапана). Такви привредни и финансијски показатељи наговештавају бурну скорију будућност Уније. Околност да ЕУ, поред валутне, није ни “оптимална политичка зона”, јер има сувише велику диверсификацију обичаја, идентитета, осећања и језика¹³, може бити гориво које ће убрзати разлаз. После сваког разлаза наступа нови формативни период, који има своје ризике. То је оно што буди велику зебњу у вези даљег развоја економске и политичке ситуације у Европи.

Литература:

1. Aidt, T. S., Jayasri, D., Loukoianova, E. (2006) Democracy comes to Europe: Franchise extension and fiscal outcomes 1830-1938, *European economic review*, br. 50, s. 249-283. <http://www.econ.cam.ac.uk/people/faculty/tsa23/papers/web/eer2005.pdf>
2. Alesina, A., Tabellini, G. i Trebbi, F. (2017) *Is Europe an optimal political area*, CesIfo WP, Munich: CesIfo, s. 1-73. http://www.cesifo-group.de/DocDL/cesifo1_wp6469.pdf
3. Baldwin, R. and Giavazzi, F. (Eds.) (2015). *The eurozone crisis. A consensus view of the causes and a few possible solutions*. CEPR: London, UK.
4. Bown, C.P. & Irwin, D.A. (2016) *The GATT's starting point. Trade levels circa 1947*, World Bank Group, WPS 7649, pp. 1-32 PDF. <http://documents.worldbank.org/curated/en/935351468193733666/pdf/WPS7649.pdf>
5. Brammer, R. (2016) How many federal laws were passed last year?, <https://blogs.loc.gov/law/2016/03/how-many-federal-laws-were-passed-last-year/>
6. Hajek, F. A. (2012) *Put u ropstvo*, Beograd, Službeni glasnik.
7. Kafsack, H. (2017) Brexit betrifft 21.000 Gesetze, FAZ, 2. februar, <http://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/brexit/brexit-betrifft-21-000-eu-gesetze-14879558.html>
8. Payne, J. L. (2016) Government fails, long live government! The rise of “failurism”, *The independent review*, god. 21, br. 1, s. 121
9. Prokopijević, M. (2010) Kriza evra, Panoeconomicus, god. 57, br. 3, s. 537-549.
10. Prokopijević, M. (2015) Liberalni i državni kapitalizam, *Ekonomске идеје и пракса*, br. 15, s. 99-126.
11. Prokopijević, M. (2017) The end of the euro. *Procedia. Finance and economics*, Springer: Berlin i dr. (u pripremi).
12. Worldwide inflation data <http://www.inflation.eu/inflation-rates/cpi-inflation-1960.aspx>

¹³ Up. Alesina et al. 2017, s. 8, 20-22, 30.

WHAT IS THE KEY ECONOMIC PROBLEM OF THE EU?

Summary: In a search for the main economic problem in the European Union the article nominates the three of them – (I) economic stagnation, (II) model of the state and economy and (III) debt crisis. It is stated that the main economic troubles in the EU are caused by the model of state and economy (II). The state is too expensive, with huge redistribution and regulation, discouraging investment and work effort and making the products from the Union more expensive than those by its rivals. By solving the problem of the model (II), economy would make faster advance (I) and that would make easier to service the debts (III). By solving the problem (II), all three problems would be solved. Otherwise, the improvement in (I) and (III) is not able to solve the problem of the model (II). This shows that the main problem is (II) rather than the other way around.

Key words: EU, Eurozone, economic stagnation, the European model of state and economy, economic crisis